

УДК 821.161.2-92.09 І.Франко:930.1:17.035.3(477)“18/19”

ІВАН ФРАНКО ТА ОСНОВИ НАШОЇ СУСПІЛЬНОСТІ: ДАВНЄ І НОВЕ

Ярослав ГАРАСИМ

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
бул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000,
e-mail: jarhar@yandex.ua*

Досліджено історіософське розуміння державотворчих процесів у науково-публіцистичних працях Івана Франка. Основну увагу зосереджено на тих засадничих принципах організації суспільно-політичного життя України, які не втратили своєї актуальності у наш час. З'ясовано, що ідеологія галицького москвофільства, скерована на дезінтеграцію українських національних сил у кінці XIX – на початку XX ст., у новітній період нашої історії активно пропагується антиукраїнськими політичними силами, зорієнтованими на культурно-інформаційне поширення доктрини “русского мира”.

Ключові слова: українська суспільність, москвофільський рух, етноментальна пам'ять, світоглядний універсум, етноцентричний рефлекс.

“Немає між нами чоловіка, який би світлим умом, блискучим талантом і жаром любові до високих ідеалів та безмірною працею зумів блудних, брудних і незрівноважених притягнути до того місця, де він сам стоїть” [2, с. 126]. Ця майже столітня атестація Франкового генія з-під пера неперевершеного автора українських мистецьких шедеврів Івана Труша у процесі хронологічної тягlosti аж ніяк не покорила корозією семантики, а набула ще більшої вагомості. І хоча сьогодні минає 95-та річниця з того часу, як Іван Франко, дочасно витративши фізичні ресурси життєвої енергії, покинув каменярський молот, його інтелектуально-духовна спадщина й донині своїм невичерпним магнетизмом утримує свідоме українство довкола етногенетичного ядра нації. З огляду на це, смислове поле тематичної рубрики “Іван Франко і наша суспільність” завжди потребуватиме рефлексорного наповнення найновішим зрізом національних “вершин і низин” української духовності, яка упродовж останніх 20 літ уперто, кажучи словами Ліни Костенко, “тримає лінію оборони” на справедливо здобутому державотворчому плацдармі.

Процес національного становлення в умовах, коли ефір постмодерної моди на космополітичний глобалізм вивірюється набагато швидше, ніж того сподівалися його найпалкіші прихильники, доцільно вистежувати через усталені категорії давнього і нового, щедро апробовані творчою концептуалізацією художнього світу самого І. Франка. Семантичну сутність “давнього” закономірно становить історичний тезаурус суспільно-політичної реалізації поступових ідей на шляху до державотворення, а понятійну орбіту

“нового”, відповідно, окреслює сучасний етап національного розвитку в геополітичних та геокультурних вимірах початку третього тисячоліття. Водночас, уважне прочитання Франкових текстів вкотре переконує нас у тім, що культурно-історичні чинники минулого мають здатність до своєрідної реінкарнації у теперішньому часі, особливо тоді, коли вони глибоко закорінені у підсвідомий ґрунт власної етнічної ментальності чи утверджувались упродовж кількох століть агресивним способом соціальної поведінки географічних сусідів. У такому разі націобутнє “нове” при пильнішому його розгляді дуже нагадуватиме віддалене і призабуте “давнє”. Як приклад наведемо, Франкову характеристику основ української суспільності з далекого 1897 року, у якій разуче віддзеркалюється наше апатичне сьогодення: “живемо немов під обухом, а сей обух, то не стільки зверхній, посторонній тиск, скільки почуття власної безсильності, власного розладу” [4, с. 221].

Щоправда, причини такої національної атрофії криються й у зовнішніх обставинах незгасаючої активізації шаленого шовіністичного антициклону з Півночі, і в черговому загостренні внутрішніх прихованих недуг українського етнічного організму. Як наслідок, у власній “державотворчій зрілості” ми досягли рівня середини позаминулого століття, коли, за влучним висловом І. Франка: “фактична перемога залишається за елементом, якому тяжко й ім’я придумати, за якоюсь різномастою купою людей, у яких спільною підставою акції являється хіба спільна ненависть до свого рідного, спільна невіра в органічний зріст народу і його свідомості, погоня за особистою кар’єрою і спільна дволичність та безхарактерність”. “У нас прийнято весь сей напрям, – пише далі він, – усю в 50-их роках верховодну течію галицько-руського життя називати москвофільством” [5, с. 192–193]. І Франкова заслуга перш за все у тім, що вже від самих початків своєї літературної та політичної діяльності і до склону віку він не припиняв особистої боротьби з “тою різномастою купою” та досяг феноменальних результатів: якщо на початку 70-х років XIX ст. майже вся культурна комунікація в Галичині провадилась або “польщизною”, або “язичієм”, то вже на зорі XX ст. завдяки невтомній праці І. Франка “для домашнього огнища” національна самосвідомість галицької молоді масштабується не лише численними параметрами україномовних книг і періодичних видань, а й розпросторується на найвищі щаблі публічного утвердження національної символіки, про що свідчить вивішування синьо-жовтих прапорів університетським студентством у період сецесії. До того ж, на його думку, москвофільство “як і усяка підлість, всяка продажність і деморалізація, – це міжнародне явище, гідне загального осуду і боротьби з ним”. Не варто плекати ліберально-інтернаціональних ілюзій про те, що шовіністичний синдром притаманний лише московським чиновникам і, мовляв, російський народ до цього не причетний.

Розвінчуючи цей “малоросійський міф” І. Франко переконливо доводить, що вже на початку XX ст. (1905 року) “українська суспільність мала нагоду переконатися, що справа українського слова, українського розвитку чужа для великоруської суспільності; що та суспільність також засліплена своїм державним становищем, у справах державних думас так само, як її бюрократія, чи іншими словами, що російська бюрократія невідраднa дочка російської суспільності, і, видержавши остру боротьбу з отсею весильною

бюрократією, українській суспільності прийдеться видержувати хронічну, довгу, але не менш важку боротьбу з російською суспільністю та крок за кроком відвойовувати собі у неї право на самостійний розвій” [4, с. 279–280]. Обстоювання самостійності у нинішні часи ускладнилося максимально, бо на бік російської бюрократії та суспільності стали: по-імперському амбітний лідер московського православ’я зі всією церковною клікою; теперішня українська влада як сподвижницька бюрократія, яка до втрати свідомості по-холуйськи віддано відбуває Богослужіння, що провадяться, сказав би Т. Шевченко, “черствим кацапським словом” та новітні псевдоісторики, які під фальшивими вивісками громадянського суспільства проштовхують ідеї офіційної двомовності та узаконення в Україні політичної нації.

Отож, ми вже четверте століття поспіль намагаємося здихатися нав’язливого московського братерства, що веде “в безодню темноти і застою”, і повернутися у цивілізаційне лоно демократичних європейських держав, з якими у період середньовіччя були рівноправними дипломатичними партнерами, а подекуди й випереджували їх культурною продукцією національного буття, адже, як переконує нас Іван Франко, починаючи з кінця X віку, від часу заведення християнства і протягом без мала 250 літ “руське письменство витворило літературу, безмірно багатшу, різномірнішу та більше національну, ніж її в ту пору мала яка-небудь інша європейська нація” [3, т. 40, с. 65–66]. Глибоке усвідомлення впливу українських поступових надбань на формування європейського культурно-освітнього простору безпосередньо залежить від ґрунтовності нашого історичного знання та тривкої непохитності етноментальної пам’яті. “...Нам усім, і письменним, і неписьменним, – апелює у першу чергу до свого покоління І. Франко, – годиться знати нашу бувальщину, знати те, що думали, як боролися і як дивилися на світ наші прадіди. Годиться нам знати й те, що ми не вчорашні, що наше слово було колись у честі й повазі і служило до виявлювання високих думок, мудрих законів і щирого, глибокого чуття” [3, т. 21, с. 110].

На жаль, монголо-татарська доба та подальший рух європейської історії відтіснили українців на марґинеси бездержавності з епізодичними вибухами політичної тріумфальності в часі Хмельниччини і Виговщини та економічно-культурного розквіту барокової епохи І. Мазепи. Та це були радше приємні винятки з нашої трагічної минувшини, а сам факт історично детермінованої наявності трагізму зовсім не є запорукою успішного висліді національно-визвольних змагань. Розуміння цієї історіософської дискретності І. Франко демонструє наприкінці XIX ст. через своєрідний стиль риторично-умовної модальності поетичного тексту:

“Якби само великеє страждання
Могло тебе, Україно, відкупити, –
Було б твоє велике панування,
Нікому б ти не мусила вступити.
Якби могутість, щастя і свобода
Відмірялись по мірі крові й сліз,
Пролитих з серця і з очей народа, –
То хто б з тобою суперництво зніс?”

У 1902 році на сторінках “Літературно-наукового вісника”, виступаючи вже як критик творчості Михайла Старицького, І. Франко досить чітко, зберігаючи водночас дещо неприйнятну для класичної історичної мислі категорію умовності, сформулював необхідні передумови сходження до висот національного, ба навіть всеслов’янського поступу: “...коли б українці здавна були працювали для себе, для своєї національності, не оглядаючися на абстрактний общерусизм, то не тільки підвинули б були Україну високо, але й загальноруська й загальнослов’янська сила була б у сумі багатша та більша” [5, с. 180].

Ця теза скристалізовано передає методологічну сутність Франкового світоглядного універсуму – лише послідовна праця для рідної нації стає рушієм всезагального цивілізаційного прогресу. Під його “картаючим сарказмом” попадали “пишні вінці” з бундючних діячів ліберального напрямку, “...які своє забуття про рідний народ та його інтереси силкувались ефективно прикривати плащем всесвітнього лібералізму”. А правдивих українців, які потішали себе тим, що, “допомагаючи здобути реформи в ліберальнім дусі”, вони тим самим розширять рамки також для розвою української нації зі щирим роздратуванням вважав самоошуканцями.

Важливим цементуючим ферментом на шляху до трансформації “величезної етнічної маси” в “суцільний культурний організм, здібний до самостійного політичного життя” та “відпорний на асиміляційну роботу інших націй” є ідея національної єдності, яка здатна піднести інстинкт духовної величі в період ослаблення та кволості етноцентричних рефлексів. Однак, гіркий особистий досвід ідейно-політичних баталій устійнив у Франковій свідомості тверде переконання прискіпливого вибору партнерів для потенційного об’єднання. Тому навіть у часи крайнього національного розпачу, коли довкола переважає “почуття безсильності і безнадійності, почуття якогось невиласного загрузнення в болоті, зневіра в свої сили і в можливість тривкого порозуміння з найближчими людьми”, він застерігає від гарячкового шукання союзників, помічників, протекторів та меценатів”, не там, де “лежить натуральне джерело сили та відродження”. На цьому спіткнулося не одне покоління діячів українського національно-визвольного руху, коли “...зневір’я у власні сили і в силу рідного народу” розхитувало найкращі характери, породжувало “фантастичні бажання – дійти до чогось при допомозі власне тих, котрих ясно витончена і не раз із цинізмом висказувана мета, щоб ми не дійшли ні до чого путнього і були й надалі гноєм, на котрім би міг виростати і пишатися перед світом їх пишноцвіт” [4, с. 222].

І все ж потребу злиття спільних зусиль задля осягнення вищої мети І. Франко живо відчував та всіляко пропагував, як своїм досконало відточеним публіцистичним хистом, так і потугою художнього таланту. На це вказував й фундатор сучасного франкознавства, професор Іван Денисюк, аналізуючи прозову і поетичну творчість письменника: “ворогування ...родів та їх примирення у фіналі – це той осуд національного розбрату, та ж ідея національної єдності, що є і в “Захарі Беркуті” й гімні “Не пора, не пора””. Проникливість Франкового історико-суспільного осмислення політичної дійсності засвідчує й той факт, що він умів практично безпомилково викривати цинічні підступи домашнього й привезеного українофобства. “Цікава річ, – зізнається автор

“Мойсея”, – що скільки разів у нас починається дискусія про якусь єдність, унію, об’єднання, консолідацію, – за кожним разом мов від подуву пустого вітру, серед суспільності вибухає полум’я обоюдної ненависти, підозріння та розладу” [5, с. 212]. Насправді ж під отим ефемерним “подувом пустого вітру” проглядається цілком видима личина галицьких москвофілів, які плекали глуху ненависть до всього, “в чім чути було парістки національної української свідомості та інстинктивного демократизму” [5, с. 213]. Руйнівний ефект москвофільського руху підсилувала і та моральна індиферентність, що, на думку І. Франка, належить до характеристичних рис нашого галицького рутенства і яка полягає у тім, що: “втихомолку” один уважає другого “падлецом”, злодієм, фальшивником, але се не перешкоджає йому прилюдно хвалити того самого “падлеца” і приватно, в своїй хаті любезно стискати йому руку” [5, с. 217]. Ця гірка, але вкрай правдива, оцінка, однаковою мірою стосується як “давнього”, так і “нового” обличчя нашої суспільно-національної реальності, яка катастрофічно деградувала до стану, що його політично радикалізований І. Франко у 1884 році атрибутував відважно і безапеляційно:

“Жиди тут панують, жидівська тьма

Йде звідси аж в Раду держави” [5, с. 12].

Такі обставини вимагають від кожного нового покоління невтомної праці для вироблення продуманої послідовної стратегії подолання хронічної національної кризи. Своє розуміння основних першочергових завдань для національних проводирів І. Франко оприлюднив у розгорнутому зверненні до української молоді, де перелічено майже усі необхідні передумови побудови міцної європейської держави, а саме: “власні школи і вироблена освітня традиція”; “перейняте освітніми і народолюбними думками духовенство”; “популярне і високе письменство, яке могло би бодай на першій гарячій порі заспокоювати всі духові потреби”; “преса, яка могла б ясно держати і систематично боронити стяг національності та приложеної до місцевих потреб, свобідної культурної праці”; “сильна фаланга вповні свідомих і на висоті сучасної освіти стоячих репрезентантів у законодавчих тілах”; “міцна опора в масах народу та інтелігенції навіть для тих немногих репрезентантів, що забажають вповні відповісти своїй національній і культурній задачі”. Без цього суспільно-політичного капіталу “наша Україна готова знов опинитися в ролі ковадла, на якому різні чужі молоти вибиватимуть свої мелодії, або в ролі крілика, на якому прихильники вівісекції будуть доконувати своїх експериментів”.

Як не прикро, але сьогоднішнє ставлення міжнародної спільноти до України є яскравим підтвердженням, як виявилось, пророчих Франкових слів, й ми таки знову опинилися у невдячній ролі ковадла для вибивання чужих мелодій. Антидержавницька та антинациональна позиція офіційної влади вщент зруйнувала цивілізаційний імідж країни, стереотипізуючи її у винятково негативному світлі. Дійшло до того, що навіть дипломатично виважена Європа майже ошаліла у своєму прагненні відмитися від нацистського клейма жертвою українця Дем’янюка, а українська медсестра опинилася у ролі морального в’язня, що несе спокуту за криваві злочини лівійського диктатора. Парадоксально, але у той самий час коли у німецькому Мюнхені гуманний європейський суд зганяє всю свою антифашистську злість на 90-літньому українському колишньому

поліцаєві, у Києві син білоруського поліцай підписує ганебні укази про вивішування червоних більшовицьких прапорів, невинної крові на яких аж ніяк не менше, ніж на нацистських символах. І невже ми й після травневих провокацій у Львові з ганебним лайливим приниженням нашої національної гідності не усвідомимо, що сучасне “нове” українофобство досягло свого апогею й ми стоїмо, за точною характеристикою професора Івана Вакарчука, “перед загрозою втратити власну національну ідентичність, власну мову, власну культуру”, а наші теперішні недолугі “перепрошуюче-оглядисті” кроки не здатні “протистояти цьому нахрапистому, брутальному і добре організованому антиукраїнству”, бо не скеровані на те, аби “творити по всій державі громадські самоорганізаційні структури” для “відновлення точки динамічної рівноваги”. Словом настав час, дати відповідь на Франкові запитання, адресовані у тому числі й для прийдешніх поколінь:

“Чи вірна наша, чи хибна дорога?
Чи праця наша підійме, двигне
Наш люд, чи, мов каліка та безнога,
Він в тім каліцтві житиме й усхне?
І чом відступників у нас так багато?
І чом для них відступство не страшне” [3, т. 5, с. 88].

Відповідаючи нині на нові виклики національного сумління, сформульовані ще давніше Франковим пророчим генієм, пам’ятаймо апостольську мудрість архіпастиря, митрополита Андрея Шептицького: “Ми много-премного втратили з нашого колишнього, в тому числі й культурного доробку, але фундаменти є ще здорові і сильні, маємо в дальшому культурнім розвою на чім опертися, і в нашій праці можемо напевно числити на великі успіхи” [1].

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Діло. – 1913. – Ч. 279–281. – 14 груд.
2. *Труш І.* Іван Франко і наша суспільність. Кілька слів з приводу ювілейного дару / І. Труш // Салига Т. Франко – каменярь / Т. Салига. – Ужгород : Гражда, 2007. – С. 123–126.
3. *Франко І.* Збір. творів : у 50 т. / І. Франко. – К. : Наукова думка, 1976–1986.
4. *Франко І.* Мозаїка : Із творів, що не ввійшли до Збір. творів : у 50 т. / І. Франко ; упоряд. З. Т. Франко, М. Г. Василенко. – Львів : Каменярь, 2001.
5. *Франко І.* Показчик купюр / І. Франко. – К. : Наукова думка, 2009.

*Стаття надійшла до редколегії 10.09.2011
Прийнята до друку 26.09.2011*

IVAN FRANKO AND PILLARS OF OUR SOCIETY: THE OLD AND THE NEW

Yaroslav HARASYM

*The Ivan Franko National University of Lviv,
1, Universytets'ka Str., Lviv, Ukraine, 79000,
e-mail: jarhar@yandex.ua*

The article investigates the historiosophic approach to state-shaping processes in Ivan Franko's scholarly-publicistic works. Main focus is drawn to fundamental principles of arrangement of socio-political life in Ukraine, which have remained valid up till now. It is ascertained that ideology of Halychyna Moscowphiles aimed at disintegration of the Ukrainian national forces at the end of the 19th-beginning of the 20th century is being actively promoted also in the modern period of our history by anti-Ukrainian political forces advocating cultural and informative expansion of the "Russian world" doctrine.

Key words: Ukrainian society, Moscowphile movement, ethnomental memory, world outlook, ethnocentric reflex.

ІВАН ФРАНКО И ОСНОВЫ НАШЕГО ОБЩЕСТВА: СТАРОЕ И НОВОЕ

Ярослав ГАРАСЫМ

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Университетская, 1, Львов, Украина, 79000,
e-mail: jarhar@yandex.ua*

Исследовано историософское понимание государственно-созидательных процессов в научно-публицистических трудах Ивана Франко. Особое внимание сосредоточено на тех основополагающих принципах организации общественно-политической жизни Украины, которые не потеряли свою актуальность в наше время. Выяснено, что идеология галицкого москвофильства, направленная на дезинтеграцию украинских национальных сил в конце XIX – в начале XX века, в новейший период нашей истории активно пропагандируется антиукраинскими политическими силами, ориентированными на культурно-информационное распространение доктрины "русского мира".

Ключевые слова: украинская общественность, москвофильское движение, этноментальная память, мировоззренческий универсум, этноцентричный рефлекс.